

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20047899>

Umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiyaning o'rni

Rustamova Davlatxon Toyirjon qizi –

Farg'ona davlat universiteti,
Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: davlatxontoyirjonovna@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1195-1923>

Qurbonova Sayyoraxon Odiljon qizi –

Farg'ona davlat universiteti
1-bosqich magistranti

***Annotatsiya.** Hozirgi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiyaning mazmuni, vazifalari va ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur, moliyaviy savodxonlik, tadbirkorlik kompetensiyalari hamda ongli iqtisodiy xulq-atvorni shakllantirishning muhim omili sifatida yoritiladi. Shuningdek, iqtisodiy tarbiyaning me'yoriy-huquqiy asoslari, pedagogik shart-sharoitlari va amaliy mexanizmlari ochib beriladi.*

***Kalit so'zlar:** iqtisodiy tarbiya, moliyaviy savodxonlik, iqtisodiy kompetensiya, iqtisodiy madaniyat, bozor munosabatlari, tadbirkorlik, iqtisodiy ong.*

Роль экономического воспитания в системе общего среднего образования

***Аннотация.** В настоящее время содержание, задачи и значение экономического воспитания в системе общего среднего образования анализируются на научной основе. Экономическое воспитание освещается как важный фактор формирования у учащихся экономического мышления, финансовой грамотности, предпринимательских компетенций и осознанного экономического поведения. Также раскрываются нормативно-правовые основы, педагогические условия и практические механизмы экономического воспитания.*

***Ключевые слова:** экономическое воспитание, финансовая грамотность, экономическая компетентность, экономическая культура, рыночные отношения, предпринимательство, экономическое сознание.*

The role of economic education in the general secondary education system

***Annotation.** Currently, the content, tasks, and significance of economic education in the general secondary education system are analyzed on a scientific basis. Economic education is highlighted as an important factor in forming students' economic thinking, financial literacy, entrepreneurial competencies, and conscious economic behavior. It also reveals the regulatory and legal foundations, pedagogical conditions, and practical mechanisms of economic education.*

***Keywords:** economic education, financial literacy, economic competence, economic culture, market relations, entrepreneurship, economic consciousness.*

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida jamiyat taraqqiyoti iqtisodiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan, mustaqil fikrlay oladigan, resurslardan oqilona foydalanuvchi shaxsni tarbiyalashni taqozo etadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalik va o'smirlilik davrida shakllangan iqtisodiy tushunchalar shaxsning kelajakdagi moliyaviy xulq-atvori va iqtisodiy madaniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, iqtisodiy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan yoshlar tejash, investitsiya qilish, byudjetni rejalashtirish kabi ko'nikmalarga erta ega bo'ladi. Bu esa ularning nafaqat shaxsiy farovonligini, balki jamiyatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda tadbirkorlik ruhini shakllantirish, mehnatga ongli munosabatni rivojlantirish hamda iqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiyani erta bosqichdan shakllantirish zarurati milliy va xalqaro ilmiy tadqiqotlarda keng asoslab berilgan. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda iqtisodiy tarbiya ko'proq "financial literacy" va "economic education" tushunchalari orqali talqin qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Jumladan, Annamaria Lusardi moliyaviy savodxonlikni shaxsning iqtisodiy qarorlarni ongli va samarali qabul qilish qobiliyati sifatida izohlaydi hamda yosh davrida berilgan iqtisodiy bilimlar kelgusidagi moliyaviy farovonlikka bevosita ta'sir ko'rsatishini empirik tadqiqotlar asosida isbotlaydi. Uning fikricha, maktab yoshida moliyaviy tushunchalarni o'zlashtirish darajasi past bo'lgan shaxslar kattalik davrida yuqori moliyaviy xatolarga yo'l qo'yadi. Shuningdek, OECD tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy savodxonlik konsepsiyasida iqtisodiy ta'lim bilim, ko'nikma, munosabat va xulq-atvorning uyg'un tizimi sifatida talqin qilinadi. OECD tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, maktab bosqichida moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish yoshlarning kelajakdagi iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan, John Dewey ta'limni real hayot bilan bog'lash zarurligini asoslab, iqtisodiy bilimlar amaliy faoliyat jarayonida shakllanishi lozimligini ta'kidlaydi. Uning pragmatik pedagogika konsepsiyasiga ko'ra, o'quvchilar real iqtisodiy vaziyatlarni modellashtirish orqali mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Milliy pedagogik merosda ham iqtisodiy tarbiya masalasi muhim o'rin tutadi. Xususan, Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida tejamkorlik, mehnatsevarlik va mulkka ongli munosabatni tarbiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida ko'rsatadi. Uning qarashlarida iqtisodiy madaniyat axloqiy tarbiya bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy tarbiya davlat ta'lim siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'limning asosiy maqsadi har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish deb belgilangan bo'lib, bu jarayonda iqtisodiy tafakkur va madaniyatni rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagi milliy va xalqaro ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy tarbiya umumiy o'rta ta'lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u shaxsning iqtisodiy tafakkuri, mas'uliyatli xulq-atvori va iqtisodiy madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiyaning pedagogik asoslari va uni samarali tashkil etish mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Iqtisodiy tarbiya – bu o'quvchilarda iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, ularni ongli iqtisodiy faoliyatga tayyorlash jarayonidir. Iqtisodiy tarbiya pedagogikaning tarkibiy qismi bo'lib, u shaxsni jamiyatning iqtisodiy hayotiga tayyorlashga xizmat qiladi. Uning asosiy maqsadi – o'quvchilarda: iqtisodiy tafakkur, tejamkorlik va mas'uliyat hissi, mehnatsevarlik, tadbirkorlik qobiliyati, moliyaviy savodxonlikni shakllantirishdan iborat. Iqtisodiy tarbiya shaxsda iqtisodiy ong, iqtisodiy tafakkur va iqtisodiy xulq-atvorni shakllantirishga yo'naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayon sifatida talqin etiladi. Ushbu yondashuv asosida iqtisodiy tarbiya nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda real hayotiy iqtisodiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham qamrab olishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Pedagogik nuqtai nazardan iqtisodiy tarbiya quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Iqtisodiy bilimlarni berish;
- Amaliy iqtisodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirish;
- Bozor munosabatlariga mos ijtimoiy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish;
- Iqtisodiy mas'uliyatni tarbiyalash.

Iqtisodiy tarbiya uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida amalga oshirilishi lozim. Ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim bosqichi shaxsning iqtisodiy dunyoqarashi shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiya bir necha yo'nalishda amalga oshiriladi:

1. *O'quv fanlari orqali:* "Iqtisodiy bilim asoslari", "Tarbiya", "Texnologiya", "Geografiya" kabi fanlar mazmuniga integratsiyalashgan holda beriladi. Bu fanlar orqali o'quvchilar: talab va taklif, bozor, raqobat, ishlab chiqarish, byudjet, bank tizimi kabi tushunchalar bilan tanishadilar.

2. *Sinfдан va maktabdan tashqari faoliyat orqali:* To'garaklar, biznes-o'yinlar, loyihaviy faoliyatlar iqtisodiy kompetensiyalarni mustahkamlashda samarali vosita hisoblanadi.

3. *Oilaviy muhit bilan hamkorlikda:* Iqtisodiy tarbiya oilada shakllangan iqtisodiy xulq-atvor bilan chambarchas bog'liq. Maktab va oila hamkorligi bu jarayon samaradorligini oshiradi.

Iqtisodiy tarbiya: yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlaydi; moliyaviy xatolarning oldini oladi; tadbirkorlik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlaydi; jamiyatning iqtisodiy barqarorligiga xizmat qiladi. Bugungi kunda moliyaviy savodxonlik darajasi pastligi ko'plab iqtisodiy muammolarga sabab bo'lmoqda. Shu bois umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiyani kuchaytirish zaruriyati ortib bormoqda.

Iqtisodiy tarbiya nafaqat iqtisodiy bilim, balki iqtisodiy madaniyatni ham shakllantiradi. Iqtisodiy madaniyat – bu shaxsning iqtisodiy qadriyatlar, me'yorlar va xulq-atvor tizimini egallashidir.

Iqtisodiy tarbiyani samarali tashkil etish uchun quyidagi shartlar muhim:

- *Kompetensiyaviy yondashuvni qo'llash (bilimni amaliyot bilan bog'lash);*
- *Interfaol metodlardan foydalanish (muammoli vaziyatlar, biznes-o'yinlar);*
- *Hayotiy misollar asosida o'qitish;*
- *Raqamli texnologiyalardan foydalanish.*

Shuningdek, o'qituvchilarning iqtisodiy bilim darajasi ham muhim omil hisoblanadi. O'qituvchi iqtisodiy jarayonlarni tushuntirishda real misollar va statistik ma'lumotlardan foydalansa, ta'lim samaradorligi oshadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan me'yoriy hujjatlarda yoshlarning iqtisodiy savodxonligini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, Kadrlar tayyorlash milliy modelida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning iqtisodiy tafakkurini shakllantirish zarurligi ta'kidlangan.

XULOSA

Umumiy o'rta ta'lim tizimida iqtisodiy tarbiya yosh avlodni bozor iqtisodiyoti sharoitida samarali faoliyat yuritishga tayyorlashning muhim omili hisoblanadi. Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur, moliyaviy savodxonlik, mas'uliyat va tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Iqtisodiy tarbiyani takomillashtirish uchun: fanlararo integratsiyani kuchaytirish; amaliy mashg'ulotlarni ko'paytirish; o'qituvchilarning malakasini oshirish; zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarur. Shundagina umumiy o'rta ta'lim tizimi iqtisodiy jihatdan ongli, raqobatbardosh va tashabbuskor shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. 176 b.
2. Lusardi, A. Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, (2019). 155 pages.
3. OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies. Paris: OECD Publishing. (2017). 100 p.
4. Dewey, J. *Democracy and Education*. New York: Macmillan. (1916). 434 p.
5. Xoliqov, A. A. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. – T: O'qituvchi, 2011. 320 b.
6. Ochilov, M. *Pedagogika*. – Toshkent: Aloqachi, 2012. 384 bet.
7. Hasanboyev, J., To'raqulov, X., Haydarov, M. *Pedagogika*. – Toshkent: Fan, 2009. 496 b.
8. Yo'ldoshev, J. G'., Usmonov, S. A. *Ta'lim menejmenti*. – T: Sharq, 2010. 256 b.
9. Abdullayeva, Sh. Z. *Iqtisodiy ta'lim asoslari*. – T: Iqtisodiyot, 2014. 240 b.